

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 9 (2021/Yaz), ss. 189-222.

Geliş Tarihi: 28 Mayıs 2021

Kabul Tarihi: 31 Temmuz 2021

Araştırma Makalesi/Research Article*

BİR KOMİTACI PORTRESİ: SARI EFE EDİP

Ali ÖZÇELİK*

Öz

1902 yılında, Mekteb-i Harbiye'den Kurmay Jandarma olarak mezun olan Edip Bey'in ilk görev yeri oldukça zorlu ve tehlikeli bir coğrafya olan Balkan toprakları olmuş, farklı karakollardaki mesaisinin ardından Jandarma Kumandanlığı göreviyle Serez'e tayin edilmişti. Serez'de, o tarihlerde bir yeraltı örgütü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılan Edip Bey, aynı zamanda Cemiyet'in "Fedai Zabitan" adı verilen tetikçi grubunda aktif olarak görev almıştı.

1910'lu yılların başlarında, bir daha dönmek üzere Balkan topraklarına veda eden ve yüzbaşı rütbesiyle önce Salihli, sonrasında da Ödemiş-Tire Jandarma Kumandanlığına atanan Edip Bey, özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında bölgedeki pek çok çeteyi tasfiye etme başarısı göstermişti. Kuvayı Milliye'nin nüvelerinin atıldığı 1919 yılının Mart ayından itibaren, yaklaşan işgale karşı teşkilatlanma ve silahlı mücadele faaliyetlerinin içerisinde giren Edip Bey, Cemiyet'in İzmir Kâtib-i Mesûlü Celal (Bayar) Bey'in yanı sıra, jandarma kumandanlığı zamanında elde ettiği nüfuzun da etkisiyle Gökçen Hüseyin, Mursallı İsmail, Demirci Mehmet, Poslu Mestan ve Çerkes Ethem gibi ünlü kuvvacılarla birlikte hareket etmişti. Bu süreçte zeybek kıyafetleri giymesi hasebiyle "Sarı Efe" olarak anılan ve 400 kişilik süvari birliğiyle Salihli, Balıkesir, Kocaeli, Düzce, Adapazarı, Sakarya ve Bolu'da kimi zaman Yunan kuvvetleriyle kimi zaman da iç isyancılarla mücadele eden Edip Bey, II. İnönü Savaşı sırasında 33. Süvari Alayı Kumandanlığı görevini yürütmüş, Büyük Taarruz'un akabinde de İzmir'e geri dönmüştü.

Bu çalışmada savaş yıllarında "Zeybek Müfrezesi Kumandanı", "Düzce Kaymakam Vekili" ve "Sakarya Müfrezesi Kumandanı" görevlerini üstlenen, savaşın bitiminde "Emekli Jandarma Subayı" olarak kendisine maaş tahsis edilen, 1926 yılındaysa İzmir Suikastına dahil olduğu

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

* Uzman Tarihçi, (adu.aliozcelik@gmail.com). ORCID ID: 0000-0003-0712-966X.

gerekçesiyle idam edilen Sarı Efe Edip'in askeri faaliyetleri, arşiv kaynakları, hatıratlar, ikinci elden kaynaklar ve alan araştırmalarının ışığında ele alınacak ve bir dönem panoraması ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jandarmerie, Yüzbaşı Edip Bey, Sarı Efe, Milli Mücadele, Kuvayı Milliye.

A COMMITTEE'S PORTRAIT: SARI EFE EDİP

Abstract

After graduating from the War Academy at 1902 as a Staff Officer, the first station of Edip Bey was a pretty challenging and dangerous geography: Balkan lands. He was appointed as the Commander of Gendarmerie to Serres after working in various posts. When he was in Serres, he joined to Committee of Union and Progress, an underground organization in those days and also served actively among the gunmen group of the Committee called "Fedai Zabitan."

At the beginning of 1910's, he left Balkan lands and was appointed first to Salihli, then to Ödemiş-Tire Gendarmerie Commanderships as a captain and especially during the WWI he has annihilated a great many of the gangs at the region. From the beginning of March 1919, when Kuvayı Milliye was being formed, he played a role in organization and armed struggle towards the occupation and act together with the Secretary in Charge of İzmir, Celal (Bayar) Bey as well as with the famous militias like Gökçen Hüseyin, Mursallı İsmail, Demirci Mehmet, Poslu Mestan and Çerkes Ethem thanks to the prestige he earned during his times of Gendarmerie Commanderships. Known as Sarı (Blonde) Efe due to the zeibek costumes he wear and as the leader of 400 mounted soldiers, he fought with the Greek army as well as domestic rebels at Salihli, Balıkesir, Kocaeli, Düzce, Adapazarı, Sakarya and Bolu. He served as the commander of the 33. cavalcade during the Second Battle of İnönü and returned to İzmir after The Great Offensive.

In this study, Sarı Efe Edip, served as "Commander of the Zeibek Platoon", "Vice District Governor of Düzce" and "Commander of Sakarya Platoon" during the years of war; was allocated a pension after the war as a Retired Gendarmerie Officer and who was executed due to the opinion that he took part at the "Assassination at İzmir" will be discussed under the light of archive sources, memoirs, second hand sources and field researches.

Keywords: Gendarmerie, Captain Edip Bey, Sarı Efe, National Struggle, Kuvayı Milliye.

Sarı Efe Edip'in Fedailik Yılları

Çerkes bir aileye mensup olan ve akrabalarının bir kısmı Bursa'da, bir kısmı da Balıkesir'de yaşayan Edip Bey, 1882 yılında doğmuştu. Çocukluğu hakkında pek fazla bilgi sahibi olmadığımız Edip Bey, gençlik çağında, ailesi tarafından asker olması istenmiş ve Askeri İdadi'ye yazdırılmıştı. Başarılı geçen İdadi yıllarının ardından da tahsiline İstanbul'da devam etmiş ve 1902 yılında Mekteb-i Harbiye'den Jandarma Subayı olarak mezun olmuştu. Edip Bey'in ilk görev yeri, XX. yüzyılın başlarında, oldukça zorlu ve tehlikeli bir coğrafya olan Balkanlar'dı. Söz konusu tayinin gerçekleştiği tarihlerde Balkan toprakları, sürekli bir kargaşa ve huzursuzluk içerisindeydi. Bu nedenle de dönemin hükümdarı II. Abdülhamit'in Balkan politikasını; sıkıyönetim, sürgün ve çetelerle mücadele oluşturuyordu. Özellikle, Edip Bey gibi bölgeye atanan genç kurmay subaylardan, demiryollarının korunmasında ve Balkan dağlarındaki Bulgar ve Sırp çetelerin takibinde yararlanılıyordu.¹ Kurmay Jandarma olarak bölgeye atanan Edip Bey de, bir yandan genel asayişin temini için uğraşırken, bir yandan da takip müfrezeleriyle birlikte eşkıya takibine çıkmıştı. Farklı karakollarda yaptığı stajının ardından Serez'e tayini çıkan Edip Bey, burada tecrübeli askerlerden oluşan bir müfrezeye atılmış ve Serez'in dağlarında devriye gezmeye başlamıştı. Ancak bu takipler sırasında peşlerinde olduğu siyasi çetelerin, basit eşkıya grupları olmadığını ve savaş yöntemlerinin de kendisine kurmaylık eğitiminde öğretilmeyen gerilla tekniğiyle mücadele olduğunu anlamıştı. Nitekim eşkıya takibi konusunda, bu yıllarda edindiği gayr-i nizami harp ve çetecilik tecrübesi, ilerleyen yıllarda kendisini şöhretli bir adam haline getirecek en önemli araç olacaktır.

Edip Bey, Balkanlar'daki görevi sırasında, o dönemin siyasi cereyanlarına dâhil olmaktan da geri kalmamıştı. Tıpkı Edip Bey gibi, Makedonya menşeli, mektepli subayların pek çoğu da; ayrılıkçı isyanlar, yabancı devletlerin müdahalesi ve kötü gidişata karşı yegâne çözümün Meşrutiyet olduğu fikrine gönülden bağlanmışlardı.² Rumeli'de 1902 yılından beri var olan siyasi bunalımların yanı sıra, subayların görevleri sırasında maaşlarını düzenli alamamaları ve Sultan II. Abdülhamit'in şüphe temelli atama politikalarının liyakate uygun olmadığını düşünmeleri de,

¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1978, s. 383.

² Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul, 2012, s. 31.

şüphesiz huzursuzluğu daha da arttırmaktaydı. Böylesi bir ortamda askeri okullarda kendisine hızlı bir yayılma imkânı bulan ve o tarihlerde bir yeraltı örgütü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Balkanlar'da hızla örgütlenmiş ve özellikle genç zabitler arasında kendisine bolca taraftar bulmuştu.³ Bu zabitlerden biri olan Edip Bey, yalnızca Cemiyet üyesi olmakla kalmamış, II. Abdülhamit'e karşı fikri mücadelenin terk edilip, silahlı mücadeleye geçilmesine karar veren Cemiyet'in tetikçisi olmayı da kabul etmişti. Edip Bey'in aldığı bu karar, komitacılığa başlanması anlamına geliyordu. Komitacılık ise takip edilen amaç için kanlı sahneler tertip etmeyi, gerektiğinde öldürmeyi ve lüzum görülürse ölmekten kaçınmamayı gerektiren bir meslekti.⁴ Artık komitacılık yolunu seçen Edip Bey, bu kararını da bir adım öteye taşımış ve 1907 yılında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi propaganda dışında kalan işlerini tabancayla çözen grubu "Fedai Zabitan" a üye olmuştu.⁵ Edip Bey'in dâhil olduğu Fedai Bölüğü, görev yeri olan Serez'de bulunmaktaydı. "Serez Komitesi" veya "Serez Heyet-i Cinaiyesi" adlarıyla da anılan bu oluşuma üye olmak gönüllülük esasına dayanıyordu. Fedai Şubeleri keyfi adam öldüremezler, sadece şubeleri aracılığıyla Merkez Heyeti'ne öneride bulunabilirlerdi. Verilen emirlere itiraz edilemez ve koşulsuz itaat edilirdi. Aksi takdirde ölüme varan sert cezalara çarptırılırlardı. Fedai olan gönüllüler Cemiyet'in emirlerini yerine getirmeye mecburlardı. Ettikleri yeminin dışına çıktıkları zaman ise öldürüleceklerini bilirlerdi. Tarık Zafer Tunaya'nın ifadesiyle, "Fedailik, İttihatçılık karakterinin en uç noktasıydı. İttihat ve Terakki'nin ismiyle bütünleşen bu insanlar, verilen emri yerine getiren militanlardı."⁶ İşte böylesi adanmış bir halet-i ruhiye içerisinde Cemiyet'in yeraltı faaliyetlerine dâhil olan Jandarma Kumandanı Edip Bey de, illegal eylemlerini, kendisine çok güvenen Serez Mutasarrıfı Şükrü Bey himayesinde gerçekleştirmişti.⁷ Edip Bey, Serez Jandarma Bölük Kumandanı sıfatıyla şehrin suç yapılanmasını avcunun içi gibi bildiğinden, öncelikle belalı sabıkalılarından oluşan bir ekip oluşturmuştu. Kadrosunda, belirtildiği üzere Mutasarrıf Şükrü Bey'in yanı sıra Serez Mebusu Derviş Bey'in kardeşi

³ İbrahim Temo, *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kurucusu ve 1/1 No'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*. İstanbul, 1987, s. 215.

⁴ Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi, Yakup Cemil Niçin ve Nasıl Öldürüldü?*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 1933. s. 36.

⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Cilt I, İstanbul, 1984, ss. 55-56; Celal Bayar, *Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş*, Cilt I, İstanbul, 1997, s. 93.

⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Cilt III, İstanbul, 1989, s. 327.

⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralarım*, İstanbul, 2002, ss. 221-223.

Mustafa Nazım, Nazım'ın çiftlik kâhyası Çerkes Ahmet, eski bir süvari subayı olan Mümtaz, Çerkes Mehmet, Çerkes Ferit ve Teğmen Şeref bulunmaktaydı. ⁸Görüldüğü üzere kendisi gibi Çerkes ağırlıklı bir ekip ile faaliyetlerini sürdüren Edip Bey, eylemleri nedeniyle "*Serez Çetesi'nin gözü kanlı fedaisi*" tanımıyla nitelendirilmeye başlamıştı. Fiili icrasının başında Edip Bey'in yer aldığı Serez Çetesi, 1908 yılı öncesi II. Abdülhamit'in hafiyelerine suikastlar düzenlemiş ve Cemiyet adına kimi şahıslara ölüm tehditleriyle gözdağı vermişti. Yöntemleri ise oldukça sistemliydi. Edip Bey'in tetikçi çetesi, suikast öncesi güvenilir adamlarla topladıkları istihbaratın ardından önce alan keşfi yapıyorlar; sonrasında da hedeflerini kimi zaman evlerinin önünde, kimi zamansa arabayla giderken yayılım ateşine tutarak öldürüyorlardı. Zaman zaman da peşlerinde olan hafiyeleri, eşkıya çetesi gibi pusuya düşürerek ortadan kaldırıyorlardı. Bu saldırılar sırasında "*gırra*" denilen tüfekler kullanıyorlar, böylelikle suçu, o dönemlerde bu tüfeği kullanan Rum eşkıyaların üzerine atabiliyorlardı.⁹

Ekibiyle bu surette eylemlerini sürdüren Edip Bey ve benzeri faaliyetlerde bulunan daha pek çok İttihatçının yarattığı tedhiş, 23 Temmuz 1908'de sonuç vermiş ve Kanun-ı Esasi tekrar ilan edilmişti. Cemiyet artık gün yüzüne çıkmış ve Selanik'ten Payitaht'a gelen İttihat ve Terakki üyeleri, Yıldız Sarayı'nı gölgede bırakarak, fiili bir iktidar ve başvuru makamı olmuşlardı. Ancak İttihatçılara karşı muhalefet, Meşrutiyet'in ilanından hemen birkaç ay sonra başlamış, buna karşılık da fedailer tekrar gün yüzüne çıkmıştı. İçlerinde Edip Bey'in de olduğu ve muhalefet tarafından "*Makedonya Kabadayıları*" olarak adlandırılan fedai grubu, İstanbul'daki siyasi kamplaşmanın adeta silahlı güçleri haline gelmişti. Bu dönemde pek çok siyasal cinayet işlense de konumuz itibarıyla Edip Bey'i ele alacak olursak, kendisi Cemiyet hakkında en şiddetli eleştirileri kaleme alan muhalif gazeteciler Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey'e tehdit mektupları göndermişti. İlginçtir çok kısa bir süre sonra, bu üç önemli gazeteci de kimliği belirsiz kişiler tarafından suikasta uğrayarak öldürülmüşlerdi.¹⁰

⁸ Hıfzı Topuz, *Özgürlüğe Kurşun*, İstanbul, 2007, ss. 138-139.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Ragıp, *a.g.e.*

¹⁰ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul, 1990, s. 86.

Sarı Efe Edip'in Jandarma Yüzbaşılığı

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Cemiyet'in otoritesini tesis etmek için bu tarz şiddet eylemlerinde vazifelendirilen, bunun yanı sıra "Yüzbaşı" rütbesi ile Jandarma Kumandanlığı görevini de başarıyla ifa eden Edip Bey, 1910'lu yılların başlarında, bir daha dönmek üzere Balkan topraklarına veda etmişti. Artık yeni görev yeri Salihli Jandarma Kumandanlığıydı. Edip Bey, buradaki görevi sırasında keyfi bazı uygulamalara yöneldiği, ahali üzerinde baskıcı bir tutum sergilediği ve ciddi bir darp olayına karıştığı için pek çok şikâyetin konusu olmuş, nihayetinde de dönemin güçlü İttihatçı İzmir Valisi Rahmi Bey'in ısrarlı tutumu neticesinde görev yeri değiştirilmişti. Bu defaki muntıkası ise, bir jandarma için Salihli'ye göre çok daha zorlu şartlara sahip olan Tire olmuştu. 1914 yılında, Tire Jandarma Bölük Kumandanlığına tayin olunan Edip Bey'in bu yeni görevlendirmesi esasında oldukça doğru ve bilinçli bir hamleydi. Zira söz konusu tarihte, İmparatorluk, I. Dünya Savaşı nedeniyle genel seferberlik halindeydi. Seferberliğin ilan edildiği ilk anlardan itibaren silahlıların bir bölümü ya askere gelmemişler ya da şubelerden ve kıtalardan firar etmişlerdi. Üstelik kaçarlarken kendilerine verilen silah ve cephaneleri de beraberlerinde götürmüşlerdi. Elbette bu silahlı firari gençlerin sığınacakları tek yer Tire Dağları'nı dolduran eşkiya çeteleriydi. Bu çetelere mensup gençler, bölgeyi tanıyor ve Yörük obalarındaki yataklardan destek alıyorlardı. Dolayısıyla yakalanmaları oldukça güçlü. Söz konusu şartlar dâhilinde usta bir takip kumandanına ihtiyaç vardı ki, Balkan çetelerine aşina olan Yüzbaşı Edip Bey şüphesiz bu iş için biçilmiş kaftandı. Yeni Kumandan, ilk etapta bölgeyi ve insanlarını tanımak için yavaş hareket etmiş, nitekim bu tavrının faydasını da kısa zamanda görmüştü. Tayininden çok kısa bir süre sonra, Küçük Menderes Havzası'nın korkulan zeybek reisi Gökçen Hüseyin Efe, dağ yaşamını sonlandırıp affedilmek istemiş ve bu nedenle de Tire eşrafından Mehmet Ağa'yı, o sıralarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir Kâtibi Mesulü olan ve Cemiyet'in bölgedeki faaliyetlerini denetleyen¹¹ Mahmut Celal (Bayar) Bey'e aracı olarak göndermişti. Gökçen Efe'nin af talebinde bulunması oldukça mühimdi. Zira kendisi öldürüldükten sonra "*Büyük Rahmetli Efe*" olarak anılan Çakırcalı Mehmet Efe'nin yakın akrabasıydı. Kan bağı hasebiyle Çakırcalı'nın halefi olarak görülmesinin yanı sıra, usta ve tehlikeli bir zeybek olan Gökçen Efe'nin yüze indirilmesi, hem diğer çetelere örnek olacak, hem

¹¹ Davut Dursun, "Celal Bayar", TDVA, C.V, s. 216.; Utkan Kocatürk, "Celal Bayar'la Bir Konuşma", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. II, s. 5, Mart 1986, s. 327.

de takip müfrezelerinin işini bir hayli kolaylaştıracaktı. Bu durumun farkında olan Celal (Bayar) Bey, gelen haber üzerine durumu ivedilikle Vali Rahmi Bey'e bildirmiş, O da, kendisi için böylesi bir affın makul olduğunu, ancak Tire Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Edip Bey'in de mutlaka fikrinin ve onayının alınması gerektiğini söylemişti. Bunun üzerine Celal (Bayar) Bey ile Kumandan Edip Bey, Tire'deki Jandarma Karargâhında görüşmüştü. Edip Bey'in affı uygun görmesinin akabinde yaşananları, Celal (Bayar) Bey hatıratında şu cümlelerle anlatmıştır:

"...Tire esnafından Mehmet Ağa isminde birisi, İzmir'e kadar gelip beni gördü. Gökçen Hüseyin Efe adındaki zeybeğin arkadaşları ile yüze çıkmak (kendilerini affettirmek) istediklerini söyledi. Gökçen, efsaneleşmiş meşhur Efe Çakırcalı'nın akrabasından nüfuzlu bir zeybektir. 16 senelik zeybeklik hayatında bir türlü ele geçirilememişti. Bu dileğini (istiman arzusunu) Vali Rahmi Bey'e anlattım. Takip müfrezesi kumandanı muvafık bulursa kendisinin de kabul edeceğini söyledi. Bunun üzerine Tire'ye gittim. Akşam karanlığı basmak üzere idi. İstasyonda Mehmet Ağa beni karşıladı. Yerli Efe elbiseli bir takım insanların yanımızdan geçtiklerini –modern hafiyelerin yaptıkları gibi- bizi dinlemeye çalıştıklarını görüyordum. Edib'i karargâhında gördüm. O da, Gökçen'in yüze çıkmak isteğinin doğru olacağını söyledi. O gece Efe ile görüşmek için Edib, Mehmet Ağa, ben üçümüz Tire'nin yaslandığı Güme Dağı'na doğru tırmanmaya başladık. Yolda ıslık sesleri işitiyorduk. Bizi, çetenin gözçüleri birbirlerine teslim ediyorlardı. Birkaç saat sonra, tepede düzlük bir alana geldik. Büyük bir ağacın altında mola verdik. Ansızın karanlıklar içinden sekiz silahlı şahıs peyda oldu, etrafımızı aldı. İçlerinden biri elindeki elektrik feneri ile hepimizi muayeneden geçirdi. Omuzlarındaki çuha aptesliklerini hemen yere serdiler, bize, 'Buyurun' diye oturmamızı teklif ettiler. Açık bıraktıkları küçük elektrik fenerlerinin ışığı altında görülmeye başladık..."¹²

Bu detaylı betimlemeden görüldüğü üzere Gökçen Hüseyin Efe, Güme Dağı'nda oldukça güçlü bir teşkilat kurmuştu. Misafirlerin buyur edilmesinden kısa süre sonra Gökçen Efe de gelmiş ve kısa bir tanışma faslının ardından asıl konuya geçilmişti. Gökçen Efe, artık içinde bulunduğu hayata son vermek istediğini söyleyip, bunun için de bazı şartlar öne sürmüştü. Buna göre; çetesiyle birlikte umumi ve hususi haklar bakımından tamamıyla affa mazhar olacaklar; hepsi silahlarıyla gezecekler, oturdukları köye jandarma girmeyecek, yüze çıkma töreni Tire'de yapılacak, Celal (Bayar) Bey de orada olacak, bu şartların kabulü için Padişah'ın iradesi alınacak ve Hükümet isterse

¹² Celâl Bayar, *Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş*, Cilt 6, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997, s. 6.

“kır serdarı” adı altında eşkıya takibinde kullanılacaklardı.¹³ Bu şartlar Çakırcalı Mehmet Efe'nin hükümetle yaptığı anlaşmaların hemen hemen aynısıydı ve güçlü zeybekler bunu bir adet haline getirmişlerdi. Celal (Bayar) Bey, af konusunda güvence vermiş, düşmanları olduğu için silahlarını teslim etmemelerini kabul etmiş, “kır serdarlığı” adı verilen “Sivil Jandarma Çavuşluğu” konusunu “*Kumandan Edip Bey lüzum görürse takipte kendisine yardım edersiniz.*” diyerek geçiştirmiş, oturdukları köye devlet görevlisi girmemesi isteğini ise reddetmişti.¹⁴ Bazı istekleri reddedilse de affedilmek isteyen Gökçen, direktmeyip bu şartları kabul etmiş ve adamlarıyla birlikte Kahra'ta, kanuna uygun bir şekilde yaşamayı taahhüt etmişti. Görüşme sonrası yine hatıratan öğrendiğimiz üzere Gökçen Efe ile Tire Jandarma Kumandanı Edip Bey arasında da, Gökçen'in sorusu ile başlayan şöyle kısa bir diyalog geçmişti:

- *Sen şu Tire'deki takip kumandanı mısın?*

- *Evet efe! Ben takip kumandanıyım.*

- *İşe başlamadın ya...*

- *Henüz hazır değilim efe!”¹⁵*

Esasında Edip Bey'in “*henüz hazır değilim.*” demesi kısmi bir tedbir ve aldatmacadan ibaretti. Zira kendisi Tire'ye ayak bastığı anda, ilk iş olarak Tire-Ödemiş-Bayındır muntikasının asayişini sağlamak amacıyla, seçkin zaptiyelerden oluşan bir takip müfrezesi oluşturmuştu. Ekibini, daha önce eşkıyalarla sıcak çatışmaya girmiş, tecrübeli, cesur ve keskin nişancı neferlerden seçmişti. Özel birliğinin yanı sıra diğer jandarmalarını da yoğun bir eğitim sürecine sokmuş, zorlu kondisyon çalışmasının yanı sıra her gün atış ve el bombası talimleri yaptırmıştı. Bunun yanı sıra Tire'de kendisine bağlı güçlü bir istihbarat şebekesi de kurmuştu. Özellikle Tire'nin dağ köylerindeki çobanlar, imamlar, kahveciler ve kâhyalar aracılığıyla bölge eşkıyaları hakkında düzenli bilgi akışı sağlamıştı. Hem istihbarat toplamak, hem de gerektiğinde operasyonlar yapmak için resmi müfrezelerin yanı sıra sivil ekipler de oluşturmuş ve tütün kaçakçısı, deveci ya da çoban kılığındaki Tire Jandarmalarını, dağlarda gezdirmeye başlamıştı. Kumandan Edip Bey'in eşkıya yakalama tekniği oldukça basit ama bir o kadar da acımasızdı. Kendisi;

¹³ Bayar, *a.g.e.*, s.12.

¹⁴ Bayar, *age.*, s. 15.

¹⁵ Bayar, *age.*, s. 14.

eşkıyaları, kaçakları veya kaçakçıları bir hanede kısırdığı zaman, öncelikle “teslim ol” çağrısında bulunuyordu. Olumsuz cevap gelmesi üzerine ise içeridekilerin dışarıya çıkmasını sağlamak amacıyla, adamlarına evi yaktırıyordu. Dumandan zehirlenmemek veya diri diri yanmamak için dışarıya fırlayan zanlılar da böylece kolaylıkla esir alınıyordu. Ancak “teslim ol” çağrısında bulunulduktan sonra ateş açarak karşılık vermişlerse genellikle müsamaha gösterilmiyor ve kaçaklar artık teslim olmak istese bile kapıda belirdikleri an yaylım ateşine tutularak öldürülüyorlardı. Müfrezeler ile çete arasında çıkan çatışmalar sonrasında ise geri çekilen eşkıyalar mutlaka takip ediliyordu. Kumandan Edip Bey’in bu konuda ilginç bir ısrarı ve yeteneği vardı. Kendisi genel askeri yöntemlerin aksine müfrezelerini gündüz dinlendiriyor, gece ise takibe çıkartıyordu. Zira zeybek çeteleri, geceleri hareket edip, gündüzleri emin bir yere çekilerek saklanıyorlardı. Takip müfrezeleri ise geceleri dinlenip, gündüzleri hareket ettiğinden çetelerle karşılaşmıyorlardı. Ancak kumandanın bu yeni yöntemi pek çok eşkıyayı gafil avlamasına imkân tanımıştı. Yüzbaşı Edip Bey, tıpkı zeybek çeteleri gibi gece karanlığında hareket edebilme yetilerini arttırmak için jandarmalarını zifiri karanlıkta uzun devriyelere çıkarıyor, baskın ve pusu tekniklerini, patika ve mağaraların yerlerini öğretiyordu. Rumeli’de denenilen ve kısmi anlamda başarılı olan bu yöntem ile çetelere karşı, çete usulü ile mücadele etmeye başlayan Tire jandarmaları, kısa zamanda bölgeyi tanıyan, dağlara tırmanma konusunda becerisi, dayanıklılığı olan ve dağda, bayırda, ormanda ustalıklı çete avlayabilen on/on beş kişilik müfreze neferlerine dönüşmüşlerdi. “Çivi çiviye söker” kaidesi ile gerçekleştirilen bu mücadele tarzı Edip Bey’i zeybek çeteleri arasında korkulan bir isim haline getirmişti. Ancak bu gözü kara kumandanın tek korkan zeybekler değildi. Eşkıyalık konusunda oldukça verimli bir yerleşim olan Tire’de de, kontrolü sağlamak isteyen Edip Bey’in fevri tavrı ve kamçılı, falakalı sorgulamaları, pek çok dağ köyünde bir hayli korkuya neden olmuştu. Yüzbaşı Edip Bey’in Jandarma Kumandanlığı yaptığı süreçteki bu sert tutumu, sözlü anlatıların yanı sıra edebi eserlere de yansımıştı. Eşkıyalığı toplumsal bir çürüme olarak gören ve hemen hemen her eserinde bunu dile getiren ünlü romancı Kemal Tahir, “Kurt Kanunu” adlı eserinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İaşe Nazırı Kara Kemal’in ağzından kurgusal bir eleştiri yapmakta ve Edip Bey hakkındaki görüşlerini şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

"- Ya Sarı Efe Edip denilen it... Eşkîya tutmaya gittiği yerlerde yangın gibi yakıp kavurmadı mıydı köyleri? Ne rezildir o... Korkak, utanmaz. Ortaoyunu efesi. Çirkef... Irz düşmanı..."¹⁶

Bu denli sert ithamlar doğru mudur bilinmez ancak kesin olan şeydu ki Yüzbaşı Edip Bey, eşkıya ile mücadelede Osmanlı'nın incelikli siyasetini gayet iyi bilmekteydi. Somut örnek verecek olursak, bahsi geçtiği üzere 1914 yılında, Gökçen Efe'nin yanı sıra bazı önemli çete reislerine de af çıkarılmıştı. Böylelikle dağdan inip köyelerine yerleşen pek çok eşkıya, barışçıl yollarla tasfiye edilmişti. Ancak bir süre sonra dikkat çekici bir olay yaşanmış ve aflı eşkıya reisleri, kimliği tespit edilemeyen kişiler tarafından öldürülmeye başlamıştı. Normalde affedilmiş zeybeklerin, eşkıyalık zamanlarında bir hayli can yaktıkları için afta oldukları zamanlarda öldürülmeleri alışılmış bir vakaydı. Ancak bu defaki durum biraz yadırganmıştı. Zira söz konusu intikam saldırıları genellikle ulu orta olurken, bahsi geçen olaylar oldukça ustalıklı ve tek tip bir yöntemle gerçekleştirilen suikastlardı. Böylesi bir durumdan tedirgin olan ve o sıralarda aflı olarak yerleştiği Kahra'ta ziraatla uğraşan Gökçen Efe de, Celal (Bayar) Bey'in bir Tire ziyaretini fırsat bilmiş ve kendisinin yanına gelmişti. Bu görüşmede yine Celal (Bayar) Bey'in hatıratından öğrendiğimiz üzere ikisi arasında oldukça ilginç bir diyalog geçmişti. Gökçen Efe, jandarmaların peşinde dolandığını ve kendisini de, diğer aflı zeybekler gibi, öldürmek istediklerini iddia etmişti. Sonrasında da "Artık zeybeklik yapmak istemiyorum, temiz bir kazançla çoluk çocuğumu geçindirmek niyetindeyim. Amma canımdan emin değilim. Böyle giderse sonu fena olacak... Gene dağ yolu gözükküyor."¹⁷ diyerek kaygılarını dile getirmişti. Duydukları karşısında ise Celal (Bayar) Bey, "Kimsede kötü bir niyet olduğunu bilmiyorum. Varsa önüne geçerim. Senden istediğim şey, fenalık yapılacakmış gibi kendini korumak, fakat bana da emniyet edip, neticeyi beklemektir."¹⁸ şeklinde cevap vermişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerinden biri olan Celal (Bayar) Bey'in bu cevabından da anlaşılacağı üzere aflı eşkıyaların öldürülmesi, Cemiyet tarafından alınmış bir karar değildi. Önceki dönemlerde, pek çok kez affedilmiş çete reisleri, güvenli hissettikleri anlarda kanlı operasyonlarla tuzağa düşürülüp öldürülmüşlerdi. Ancak bu defa ki olay sistemli bir zeybek tasfiyesinden ziyade Tire Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Edip Bey'in inisiyatif kullanarak hayata geçirdiği infazlardı. Nitekim

¹⁶ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, Tekin Yayınevi, 8. Bs. İstanbul, 2001, s. 57.

¹⁷ Bayar, *a.g.e.*, s.15

¹⁸ Bayar, *a.g.e.*, s.15

Celal (Bayar) Bey'in hatıratından öğrendiğimiz üzere, kendisi Gökçen Efe ile görüşmesinden hemen sonra sorunu şu surette çözmüştü: *"Hemen Edip'i buldum. Başarının yalnız kuvvetle elde edilemeyeceğini, bunda manevî amillerin de tesiri olduğunu hükümet namına verilen sözün tutulması lazım geleceğini anlattım. O da Gökçen Efe'yi tatmin ve temin etti. Bu da, böyle geçti."*¹⁹ Bu satırlardan anladığımız üzere Gökçen Efe, Tire jandarmasından şüphelenmekte haklıydı. Zira Yüzbaşı Edip Bey, durumu inkâr etmemiş, aksine Celal (Bayar) Bey ile görüşmesinden sonra Gökçen'e can güvenliği konusunda teminat vermişti. Ancak bu tarihten sonra Gökçen Efe, Kumandan Edip Bey'e bir daha hiçbir zaman tam anlamıyla güvenmemiş ve kendisine karşı her daim temkinli yaklaşmıştı.

Sarı Efe Edip'in Milli Mücadele Yılları

Edip Bey'in Tire Jandarma Kumandanlığı bu surette devam ederken 1918 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu, dört yıl önce girmiş olduğu I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış ve sonrasında gelişen olaylar ise İmparatorluğu parçalanma noktasına getirmişti. Savaşın bitiminde İttihatçı Şefler yurdu terk etmiş; geride kalanlar için ise yargılama, hapis ve sürgün süreci başlamıştı. Bu bağlamda Cemiyet'in öne çıkan isimlerinden olan ve hakkında her an yakalama kararı çıkarılma ihtimali olan Yüzbaşı Edip Bey de kendisini güvene almak ve olası bir işgalde halkı direnişe sevk etmek için, kendisi gibi tehlike içerisinde olan Celal (Bayar) Bey ile birlikte, 19 Mart 1919 tarihinde İzmir'den ayrılmış ve gece yarısı trenle Ödemiş'e gelmişti. Ödemiş'teki ilk uğrak yeri Hacı İlyas (İlk Kurşun) köyü olmuştu. Edip Bey burada, zamanında çok iyilik yaptığı ve genç oğullarını yüksek maaşla işe soktuğu bir ailenin yanına sığınmayı uygun bulmuştu. Ancak kendisinden çok iyilik görmüş olan ailenin reisi, kendisi gelmemiş, yerine oğlunu göndermişti. Oğlan da Edip ve Celal (Bayar) Beylere *"Köyümüzde Çerkes Hasan, başına topladığı adamlarla şekavet (eşkıyalık) yapıyor, sık sık köyümüzde görünüyor. Bu sebeple jandarmalar da köyden ayrılmıyor. Köyde kalmanız bizim için de sizin için de tehlikeli olur."*²⁰ demişti. Aldıkları bu cevap karşısında istenmediğini anlayan Edip Bey, Ödemiş'te bu defa da, ilerleyen yıllarda Millet Meclisi'nde önce mebus, ardından da adalet bakanı olan olacak Refik Şevket (İnce) Bey'in yanına gitmişti. Edip Bey, Refik Şevket (İnce) Bey'in

¹⁹ Bayar, a.g.e., s.15

²⁰ Bayar, a.g.e., s. 4.

eşinin dayısıydı. Dolayısıyla onların evi oldukça güvenilirdi. Burada Celal (Bayar) Bey ile birlikte bir süre misafir olmuşlar ve bu sırada olası bir işgale karşı önemli temaslar kurmuşlardı. Ancak durumları itibariyle bir yerde çok uzun süre kalamıyorlardı. Saklanacakları yeni hane Mursallı köyünden İsmail Efe'ye aitti. Mursallılı İsmail Efe, eski bir eşkıyaydı. Edip Bey tarafından ele geçirilmiş, af sonrası çıkınca da kendisinin müfrezelerinde eşkıya takibine yardım etmişti. Bu nedenle Edip Bey ile dostlukları sağlamdı. Mursallılı İsmail Efe, misafirlerini iyi ağırlamış, onların direniş planını öğrendiğinde ise milis kuvvet oluşturma konusunda memnuniyetle gönüllü olmuştu. Ancak 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgaliyle başlayan süreç sonrası, işgal ordularının Küçük Menderes Havzası'na yayılması ile birlikte Edip ve Celal (Bayar) Beylerin saklanmaları da zorlaşmıştı. Ödemiş'te olduklarının Yunan İşgal Komutanlığı tarafından belirlenmesi ve takibat başlatılması üzerine, Mursallılı İsmail Efe, onları Kahrat'taki Gökçen Hüseyin Efe'nin yanına götürmüştü. Celal (Bayar) Bey ile yakın dostluğu olan Gökçen Hüseyin Efe, misafirine çok sıcak davranmıştı. Ancak Celal (Bayar) Bey'in endişesi Edip Bey içindi. Zira yukarıdaki satırlarda da bahsettiğimiz üzere Edip Bey, affedilmiş olmasına rağmen Gökçen Efe'yi öldürmeye çalışmış, can güvenliği vaat edilmiş olmasına rağmen bu eski zeybeğin canına kast etmişti. Dolayısıyla kurnaz ve tedbirli biri olan Celal (Bayar) Bey, Edip Bey'i doğrudan Efe'nin yanına getirmemişti. Efe'nin tutumunu öğrenmek için de *"Yalnız değilim, yanımda arkadaşım var."* demişti. Afta olmasına rağmen hala istihbarat şebekesi çok güçlü olan Gökçen Efe ise *"Edip Bey değil mi? Sen olduktan sonra başımın üstünde yeri var."* şeklinde karşılık vermişti. Celal (Bayar) Bey bu konuda, *"Edip ile arasının iyi olmadığını bilirdim. Edip'e belki suikast da yapabiliirdi. Zeki dağ adamı sözlerimin manasını anlamıştı. Teminat vermekte gecikmedi."*²¹ yorumunu yapmaktadır.

Efe'nin verdiği teminat sonrası Edip Bey'in Tire'deki yaşamı güvence altına alınmıştı. Ancak sorun şuydu ki; bölgedeki pek çok zeybek, eski Tire Jandarma Kumandanı Edip Bey'in varlığından rahatsızlık duymuş ve yıllarca kendilerini göz açtırmayan, pek çok çete üyesinin çatışmalarda ve darağaçlarında can vermesine neden olan bu usta eşkıya avcısını kolay kabullenememişti. Edip Bey ise büyük bir cesaret ve özgüvenle aralarına girmiş, ancak tedbiri de elden bırakmayarak, gece dahi daima tepeden tırnağa silahlanmış halde gezmişti. Kahrat'ta gizlenen bu iki İttihatçı, bir yandan da

²¹ Bayar, *a.g.e.*, s. 11.

Ödemiş'teki temaslarını korumuş ve Tire - Ödemiş arasında, dağ yolları üzerinden mekik dokumuşlardı.

1919 yılının Haziran ayında, Ödemiş Kaymakamı Zühtü Bey, Edip ve Celal (Bayar) Beyleri yakalamak için Vilayetten telgraf üstüne telgraf almaktaydı. Ancak Kaymakam, Jandarma Tabur Kumandanı Kıdemli Yüzbaşı Tahir Bey ile birlikte Kuvayı Milliye oluşumu için büyük çaba harcamış ve jandarmanın elindeki yedek silahların yanı sıra Ödemiş'teki askeri silah deposunun boşaltılması, köy ve mahalle bekçileri arasında işe yarayacak adamların silahlandırılması konusyla ilgilenmişti. Çok geçmeden Kaymakam Zühtü Bey görevden alınmış ve yerine atanan yeni kaymakam, Edip ve Celal (Bayar) Bey'in peşine düşmüştü. Söz konusu iki önemli ismi yakalayan kaymakama valilik vaat edildiği düşünülecek olursa, kendilerinden duyulan rahatsızlığın boyutu çok daha iyi anlaşılabilir. Kaymakamın yanı sıra Jandarma Umum Kumandanı Albay Ali Kemal Bey de, Damat Ferit Paşa hükümetini yıkmaya çalışmak ve Yunan işgaline karşı siyasi çeteler teşekkül etmekle suçlanan Edip ve Celal (Bayar) Bey'i yakalamaya memur edilmişti. Bu görev için İzmir Jandarma Taburu'ndan 40 er seçilmiş, bunun arkasından İzmir'deki 74. Alay'ın Birinci Bölüğü de yola çıkarılmıştı. Bölüğün kumandanlığına Yüzbaşı Hüsameddin Bey tayin olmuştu. 3. Jandarma Umum Kumandanı'nın da bölgeye söz konusu görev için geldiği ve şerefine hükümet dairesinde yemek verileceği öğrenildiği zaman Edip Bey'den "*Herif peşimize fena takıldı, bu akşam temizlemek için tam fırsattır.*"²², şeklinde bir saldırı teklifi gelmişti. Kendisi Ödemiş'te Hükümet Konağı'nı basıp kumandanı sofrada gafil avlayarak öldürmeyi planlamış ancak Celal (Bayar) Bey "*Bu şekilde ferdi suikastlardan iyi bir sonuç alınamaz.*"²³ diyerek söz konusu intihar saldırısının önüne geçmişti.

1919 yılının Haziran - Temmuz aylarında, Küçük Menderes Havzası'nda, Kuvayı Milliye'ye bağlı milislere Müfreze Kumandanlığı yapmaya başlayan Edip Bey, bu günlerde görünümünü değiştirmiş ve zeybek kıyafetleri giymeye başlamıştı. Edip Bey'in yeni zeybek görünümü konusunda, yol arkadaşı Celal (Bayar) Bey şunları söylemektedir: "*Küçük boyu ve sarışın siması, beyaz baldırları ile mütenasip olmayan zeybek elbisesinden dolayı takılırdım. O da 'Benim elbisem, senin sakalına benziyor.'* diye latife ederdi."²⁴

²² Bayar, a.g.e., s. 8.

²³ Bayar, a.g.e., s. 8.

²⁴ Celâl Bayar, *Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş*, Cilt 8, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997, s. 52.

Zeybek pusatına bürünerek emrindeki zeybeklerle bir aidiyet oluşturan tecrübeli komitacı, artık “Sarı Efe” olarak anılmaya başlamıştı.

Sarı Efe Edip; Yüzbaşı Tahir Fethi, Mursallı İsmail Efe, Poslu Mestan Efe gibi önemli isimlerle birlikte Yunan İşgal Kuvvetleri’ne zayıf verilmeye başlamıştı. Ancak Yunanlıların büyük bir saldırıya geçmeleri üzerine, eskiden Jandarma Kumandanlığı yaptığı Salihli’ye geçmişti. Burada Manisa'nın işgali ile Eşme'ye çekilen 68. Alay'ın Birinci Taburu'ndaki fazla silahları almış ve adamlarına dağıtmıştı. Salihli’de Edip Bey’in sağ kolu, Giritli Şevki adında bir adamdı. İzmir’in şöhretli ve belalı kabadayılardan Giritli Şevki, Sarı Efe Edip’den aldığı emir ile öncesinde Menemen Askeri Deposu'ndan silahları çıkarmış ve önce Manisa'ya, oradan da teşkil ettiği kuvvetli bir müfreze ile Sart'ta Üç Tepeler'e yerleşmişti.²⁵ Emrindeki Ödemiş ve Tire zeybekleriyle Üç Tepeler’e gelen Sarı Efe de, burada Çerkes Ethem kuvvetleri ile birleşmişti. Edip Bey, Manisa’dayken, 16 Ağustos 1919 tarihinde, Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı kurulan çeşitli direniş hareketlerini birleştirerek düşman karşısında düzenli bir cephe oluşturulması amacı ile toplanan Alaşehir Kongresine de katılmıştı. Bu kongreye Edip Bey’in yanı sıra, başta Refet (Bele) Bey, Demirci Mehmet Efe, Postlu Mestan Efe ve Çerkes Ethem gibi önemli isimlerin olduğu delegelerle Kuvayı Milliye konusunda çok önemli kararlar alınmıştı.

Yüzlerce zeybeğiyle Ödemiş-Salihli arası gidip gelen ve Çerkes Ethem kuvvetlerine muavinlik yapan Edip Bey ve müfrezesi iç isyanların bastırılmasında ve Yunan kuvvetlerine karşı girilen mücadelede etkin rol oynamıştı. Bu amaçla 1920 yılında, önce Balıkesir’de, sonra da Kocaeli Bölgesi’nde görevlendirilmiş ve cepheden cepheye savrulmuştu. Burada da 400 kişilik süvari birliğiyle, Çerkez Ethem, Binbaşı Nazım, Kaymakam Arif, Binbaşı İbrahim (Çolak İbrahim) komutasındaki birliklere destek olan Sarı Efe Edip; Düzce, Hendek, Adapazarı ve Bolu’da çıkan İstanbul Hükümeti yanlısı isyanların bastırılması için görevlendirilmişti. 1920 yılının Mayıs ayında, ilk büyük çaplı Düzce Ayaklanması’nın bastırılmasında katkısı olmuş ancak asıl önemli başarıyı İkinci Düzce Ayaklanması’na karşı sağlamıştı. Edip Bey, Yozgat’ta çıkan ayaklanmalar nedeniyle Milli Kuvvetler’in bölgeden ayrılmasını fırsat bilen 300 kişilik asi kuvvetinin Düzce’yi işgal etmesi ve sayılarının gitgide artması üzerine aylar sürecektir bir mücadelenin içine

²⁵ Bayar (C. 6), a.g.e., s. 52.

girmişti. Yerel halkın “Düzce’ye zeybekler yaylı arabalarla geldiler.”²⁶ şeklinde tarif ettiği ve Edip Bey ile Mursallılı İsmail Efe’nin komuta ettiği zeybek müfrezesinin faaliyetlerini, Ödemişli Mehmet İzmit, şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Bizim vazifemiz bu sefer isyan bastırmak olmuş. Tekrar Düzce, Hendek, Bolu taraflarına yolladılar bu sefer de. Oralarda da isyan çıkmış. Neyse oralardaki isyanları da bastırdık. Başımızdaki kumandan (Mursallılı) İsmail Efe, bir de Edip Bey. Sonra Yunanla tutuştuk. Tekrar İzmit’e girdik. İşte ben onun için İzmit soyadını koydum kendime.”²⁷

İsyanın bastırılması sürecinde geçici Düzce Kaymakam Vekâleti görevini de yürüten Sarı Efe Edip, emrindeki zeybek müfrezesiyle ve üç makineli tüfekle birlikte 11 Ağustos 1920’de Mudurnu’ya girmişti. Kurmay Binbaşı Nazım Bey’in emrinde karargâhını Küplüce’ye kurmuş,²⁸ 5-6 gün de Mudurnu’da kalmıştı. Buradaki Teğmen Çopur Hilmi adındaki yakın adamı aracılığıyla, bölgenin ileri gelenleriyle bağlantılar kurmuş²⁹ ve 24 Ağustos 1920 tarihinde de Bolu’ya hareket etmişti.³⁰ Bu surette bölgede, süvarileriyle her an her yerden çıkabilecek hareket imkânı olan Sarı Efe Edip, Aralık 1920 tarihinde, resmi yazışmalarda “Düzce Kaymakam Vekili” ve “Sakarya Müfrezesi Kumandanı” olarak anılmaya başlamıştı.

Düzce’de geçirdiği zaman diliminde “Tango” ismindeki köpeğiyle birlikte uzun zaman geçiren, şehir halkı tarafından oldukça sevilen³¹ Edip Bey’in başarıları Büyük Millet Meclisi tarafından da fazlasıyla takdir edilmiş, ancak Çerkes Ethem konusunda da yakın takibe alınmıştı. Çerkes Ethem’in, 1920 yılının sonlarına doğru Ankara Hükümeti ile yaşadığı sorunlar, kumandanların isteklerine riayet etmemesi ve disiplinsiz tavırları sonrasında, Edip Bey’i adamlarıyla birlikte kendi yanına çekmesinden endişelenilmişti. Zira Çerkes Ethem, Millet Meclisi’ne, 18/19 Aralık tarihinde çektiği bir telgrafta “Anadolu’daki isyan hareketlerinin bastırılması sırasında, durum icabı Biga dolaylarında bıraktığım ve sonradan geçici olarak Düzce’ye gönderilen Birinci Kuva-yı Seyyare’ye bağlı ve büyük bir kısmı İzmir ve dolayları gönüllülerinden oluşan 250

²⁶ Kaynak kişi: Hacı Selim Aksu, Düzce.

²⁷ Nail Ekici, Derman Bayladı, Mahmut Alptekin, *Cumhuriyete Kan Verenler*, 1973, İstanbul, s. 74.

²⁸ *Türk İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s. 117

²⁹ Selim Sarıbay, *İstiklal Savaşında Mudurnu- Bolu, Düzce*, 1943, ss. 100-101.

³⁰ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında Kuva-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hatıratım* (Haz. O. Hülagu), İstanbul, 1996, ss. 78-80

³¹ Kaynak kişi: Nail Pehlivan, Düzce.

süvari, 200 piyade, bir dağ topçu takımı, iki makineli tüfek, 30 kişilik karargâh süvari erlerinden kurulu Edip Bey müfrezesinin savaş vasıtalarıyla birlikte Kuva-yı Seyyare'ye katılması.”³² konusunda açıkça talepte bulunmuştu. Çerkes Ethem'in talebi Düzce'nin güvenliğinin muhafazası gerekçesiyle reddedilince de doğrudan Edip Bey'le temas kurmuş ve kendisine “Yahu Edip. Sen benden ayrılmış kuvvetsin. Benim yanıma cepheye niye gelmiyorsun. Yoksa rahatını mı düşünüyorsun? Düzce Kaymakamlığında göziün mü var?”, demişti. Edip Bey ise “Ben hiçbir yere bağlı değilim. Komutanlar görev verirlerse her yere giderim. Çünkü ben askerim.”³³ şeklinde karşılık vermişti. Bu kesin tavrın yanı sıra Edip Bey'in, 19/20 Aralık 1922 tarihinde, müfrezesinin Düzce'de kalmasının zaruri olduğunu bildirmesi üzerine kendisine, Düzce bölgesindeki Çerkes ve Abazaların Çerkes Ethem tarafından gizlice teşkilatlandırıldığı konusundaki ihbarların araştırılması için görev verilmişti. Sunduğu ayrıntılı rapor sonrası, Meclis Başkanı Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Edip Bey'e gönderdiği şu telgrafi oldukça dikkat çekicidir:

*“Düzce'de Edip Bey Kardeşime, Beni kararsızlığa uğratan bilgileri açıklığa kavuşturan açıklamalarınıza içten teşekkür ederim. Vatan ve milletimizin mutluluk ve esenliğini gerçekleştirmek üzere bulunduğumuz bir zamanda sizden bekleyebileceğim durum ve girişim, ancak sizin bana sağladığınız şekil ve suretten başka bir türlü olamazdı. Bununla birlikte duymuş olduğum söylentilerin araştırılıp derinliğine incelenerek ülke ve milletin yüksek çıkarlarına göre, gereken önlemlerin tarafınızdan hemen alınması ile iyi sonuçları konusunda bana doğrudan doğruya bilgi vermenizi beklerim kahraman kardeşim. 25/26. 12. 20 Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal.”*³⁴

Edip Bey, Düzce'den sonra da Adapazarı'na geçmiş ve Hendek'te Sakarya Irmağı kıyılarında oluşturulan cephede mücadele etmişti. Düzenli Ordu'nun kuruluşu öncesinde takdire şayan hizmetleri bulunan Yüzbaşı Edip Bey, II. İnönü Savaşı sırasında da 33. Süvari Alayı Kumandanlığı görevini yürütmüş ve bu tarihten itibaren Milli Mücadele'deki her savaşta, süvari birliği ile başarılar elde etmişti. Nihayetinde Büyük Taarruz sonrasında önce Bursa'ya geçmiş, ardından da savaşın bitimiyle İzmir'e dönmüştü.

³² Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk, 1927, Bölüm 11 -1

³³ Kaynak kişi: M. Sakarya, Tire.

³⁴ T.İ.T.E. Arşivi: 142 / 23937, s. 180n.

İzmir Suikastı Davası ve Sarı Efe Edip'in İdamı

Savaşın nihayete ermesi ve karanlık günlerin geride bırakılmasının akabinde Edip Bey'in askerlik yaşamı artık sona ermiş ve kendisini yepyeni bir sürecin içerisinde bulmuştu. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Jandarma Yüzbaşısı olarak görevine devam eden bu tecrübeli komitacının kan ve barut ile geçen yaşamı, emekli edilmek istenince görünürde yerini sakin günlere bırakmıştı. Edip Bey ilk önce, Müdaafa-i Milliye Vekâleti emrine girmiş, orada bir süre görev yaptıktan sonra da milis miralay rütbesi ile emekliye sevk edilmişti.³⁵ Artık "Emekli Jandarma Subayı" olarak anılan Edip Bey'e, Milli Mücadele yıllarındaki hizmetlerinden ötürü maddi bir mükâfat da uygun görülmüştü. Harp Okulu'ndan sınıf arkadaşı ve Serez'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden yoldaşı olan, dönemin Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Bey'in aracılığıyla, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, kendisine Aydın Söke'nin Değirmendere bölgesinden bir çiftlik vermiş, ayrıca vatana hizmet tertibinden maaş bağlatmıştı.³⁶ Edip Bey, bu sırada eski ekip arkadaşlarını da yanına toplamaya başlamıştı. Disiplinsizlik nedeniyle ordudan erken emekli edilen eski adamı Çopur Hilmi'yi de bu çiftliğe kâhya olarak almış; Salihli Cephesinde, adamlarından Dönme İbrahim'i vurduğu için Çerkes Ethem tarafından idam edilecekken hayatını kurtardığı Giritli kaçakçı Şevki ile de tütün ekimi işine girmişti. Bu surette geliri iyi olmasına rağmen geçim sıkıntısı yaşadığını söyleyip devamlı surette Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Bey'den ve Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'dan yardım isteyen Edip Bey'e İzmir Limanı İşletmelerinden bir de memuriyet verilmişti. Ancak kendisi burada istediği gibi hareket etmiş, dilediği zaman İstanbul ve Ankara'ya gidip gelmiş, düzenli bir şekilde çalışmamasına rağmen düzenli olarak memur maaşı almıştı. Edip Bey'in memur olduğu İzmir Liman İşletmelerinin başmüfettişi ve aynı zamanda dönemin Karşıyaka Belediye Başkanı Fikri (Altay) Bey, Edip Bey ve söz konusu yardımlarla ilgili şunları kaleme almıştır:

"Aldığı aylığı beğenmiyordu ve kendisini çok yüksek görüyordu. Kendi odamda ona da bir yazıhane koydurarak daima temasta idim. Atatürk'e mektup yazar, para ister, Atatürk istediğinden biraz noksan para gönderdiğinde şikâyet eder, aleyhine atar tutardı. Hatta suikasttan 20 gün evvel yine tütün için 2.500 lira istemiş, buna mukabil Atatürk'ün 1.500 lira göndermiş olduğunu söyleyerek sövüp saymıştı. Yazıhanesinin gözünde bir ufak defteri vardı. Bu hesapları hep oraya yazardı. Benim

³⁵ Ahenk, 28 Haziran 1926.

³⁶ Cemal Avcı, *İzmir Suikastı*, İstanbul, 2007, s. 87.

bildiğim o tarihe kadar Atatürk'ün, Sarı Efe'ye 8-10 bin lira kadar bir yardım yaptığını yakinen biliyorum. O zaman bu paranın büyük kıymeti vardı.”³⁷

Bu duruma rağmen Kazım (Özalp) Bey, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'ya, Edip Bey'e destek konusunda tekrar talepte bulunmuş, Paşa da bu görüşü uygun bulup “*Ne şekilde bir yardım yapabileceğimizi incele bir çözüm arayalım.*”³⁸ demişti. Ancak bu konuşmadan tam bir ay sonra, çok ciddi bir olay patlak vermiş ve Edip Bey'in bu nüfuzlu ve rahat yaşamı alt üst olmuştu.

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın, “*Bir İttihatçı iyi dosttur, iki İttihatçıdan korkulur, üç İttihatçı için ise iktidarı almaktan başka tatmin yolu yoktur.*”³⁹ cümlesi, İttihatçıların ateşli ruh hallerini ve haris siyasi geleneklerini en iyi şekilde özetleyen tanımdır. İttihatçıların arasından bir kesim, Cumhuriyet'in ilanının akabinde, iktidarın Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'da olmasından ve geri plana atılmalarından rahatsızlık duymuşlardı. Bu bağlamda 1923 yılının Ekim ayından itibaren, gerek Meclis içerisinde, gerekse siyaset kulvarının dışında hizipleşmeler had safhaya ulaşmıştı. Özellikle Doktor Nazım, Rahmi Bey, Cavit Bey, Hüseyin Cahit, İsmail Canpolat ve Kara Kemal gibi önemli İttihatçı siyasetçiler ve eski fedailer, gizli toplantılarla devamlı surette yol haritası belirlemeye çalışmışlardı. Silahlı hükümet darbesinin de konuşulduğu bu toplantıların akabinde, İttihatçıların etkili muhalefet için bekledikleri atmosfer ise 1924-26 yılları arasında ortaya çıkmıştı. Söz konusu tarih aralığında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve hızlı yükselişi, Şeyh Said İsyanı, Takrir-i Sükûn Yasası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması gibi arka arkaya gelişen önemli olaylar ülkenin toplumsal yapısı üzerinde büyük etki bırakmış ve kritik bir ortam oluşturmuştu. Var olan huzursuzluğun fiili tezahürü ise 1926 yılında, bir kez daha kendini göstermişti.

Edip Bey'in adamı Giritli Şevki, 14 Haziran 1926 tarihinde, oldukça paniklemiş bir şekilde, önce Emniyet Amiri Mehmet Ali Bey'e, sonra da onunla birlikte İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey'e, tüm ülkeyi ayağa kaldıracak çok ciddi bir ihbarda bulunmuştu. Buna göre; Mayıs ayının başından itibaren yurt gezisine çıkmış bulunan Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'ya 15 Haziran

³⁷ Ahmet Mehmet Efendioğlu, Cemal Necip Gürel, “Yeni Bir Belge Işığında İzmir Suikastı”, *Toplumsal Tarih*, S. 222, Haziran 2012, s. 30.

³⁸ Kazım Özalp, *Anılar- Belgeler*, (Haz. A. Oral). İstanbul, 2011, s. 289

³⁹ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, (Haz: Cemal Kutay), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 447.

tarihindeki İzmir gezisi sırasında bir suikast tertip edilecekti. Suikast komitesi, başta eski Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Sarı Efe Edip olmak üzere Çopur Hilmi, Laz İsmail, Gürcü Yusuf gibi bir grup eski siyasetçi ve kiralık tetikçiden oluşuyordu. Yapılan plana göre suikast, İzmir Kemeraltı Caddesi'nin çarşıya açılan kısmında, Kemeraltı Polis Karakolu'nun önünde gerçekleştirilecekti. Buradaki kavşakta dönmek için yavaşlayacak olan Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın otomobiline; Ziya Hurşit Bey'in kaldığı Gaffarzâde Oteli ile Gürcü Yusuf ve Laz İsmail'in bulunduğu otelin altındaki berber dükkânından ateş edilecek ve bomba atılacaktı. Bu sırada yan sokaktaki otomobilde bekleyecek olan Çopur Hilmi ve Giritli Şevki de tetikçileri olay yerinden kaçırarak ve daha sonra bir motorla hep birlikte Sakız Adası'na geçilecekti. Plan kusursuz görünüyordu ancak Paşa'nın Balıkesir gezisinin uzaması ve suikast kadrosunun bel kemiği olan Edip Bey'in, suikasta çok az bir zaman kalmışken, Giritli Şevki ile görüştüğünden kısa bir süre sonra haber vermeden apar topar İstanbul'a gitmesi nedeniyle, Giritli Şevki ihanete uğradığı düşünerek paniğe kapılmıştı. Sonrasında da korkup ceza almamak için elini çabuk tutmuş ve tüm olayı açığa çıkarmıştı. İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey, 14 Haziran'da Balıkesir'den İzmir'e geçmek üzereyken Paşa'ya çok acele ulaştırılması istenen bir telgraf göndererek "*Şahsı devletlerine tertip edildiği anlaşılan mel'ulnane bir suikast girişimi meydana çıkarılmış olduğundan lütfen hareketlerinin tehiri, arz ve rica olunur.*"⁴⁰ uyarısında bulunmuştu. İhbarcı Giritli Şevki de, Vali aracılığıyla, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'ya şu mektubu ulaştırmıştı:

*"Gazi Paşa Hazretleri'ne, bendeniz Yunan Harbi'nde Sarı Efe Edip Bey'in arkadaşı idim. Dün akşam bir haber gönderdi. Bir yere gittim. Orada tanıdığım Hilmi isminde bir zabitle, hiç tanımadığım sonradan anladığım sabık Lazistan Mebusu Ziya Bey isminde birisi vardı. Ve size suikast edecekleri ve onlara muavenet etmeliğimi teklif ettiler. Bendeniz hemen orada işlerini bitirmek şiddetle fikrimden geçti ise de, daha önce halaskarımıza haber vermek daha iyi olacağını hissettim ve muavenet edeceğimi söyledim. Ve bütün plan ve arkadaşlarını anladıktan sonra ayrıldık. Buranın zabitasına emin olmadığım için doğrudan doğruya zat-ı alinize haber veriyorum. Planlarını anlatmak için yazım az olduğundan emir buyuracağınız zata şifahi anlatmaya hazır olduğumu arz ile hürmet eylerim. 15 Haziran 1926 Giritli Şevki."*⁴¹

⁴⁰ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, Cilt 2, TBMM Vakfı Yayınları, 1993, s. 554.

⁴¹ Mekki Sait Eren, *Milliyet*, 23 Şubat 1964.

Suikastın öğrenilmesinin ardından harekete geçen İzmir polisi, ilk olarak Ziya Hurşit Bey'i kaldığı Gaffarzâde Otelinde, yatağının altına sakladığı silah ve bombalarla birlikte yakalamıştı. Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi kaldıkları Ragıp Paşa Otelinde tutuklanmıştı. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa 16 Haziran günü İzmir'e gelmiş ve burada kendisini coşkuyla karşılayan İzmirliyle *"Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilebet payidar kalacaktır ve Türk milleti emniyet ve saadetini zâmin prensiplerle medeniyet yolunda tereddütsüz yürüyecektir."* cümlesiyle hitap etmişti. Ardından da Ziya Hurşit'i bizzat sorgulamış, sorgunun ardından da, Sarı Efe Edip'in hemen tutuklanmasını emretmişti. Alınan emir üzerine Edip Bey İstanbul'da kaldığı Bristol Otel'de yakalanıp gözaltına alınmıştı. Kendisi İstanbul Polis Müdürü Ekrem Bey'e verdiği ilk ifadesinde suikastın, *"Terakkiperver Fırkası Umumi Heyeti tarafından kararlaştırıldığını"* söyleyince, olayın mahiyeti büyüymüş ve İzmir'de bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Ankara'daki Başbakan İsmet Paşa'ya, bütün Terakkiperver paşalarının tutuklanmasını ve yargılanmak üzere İzmir İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmesini istemişti. Yapılan soruşturmalar sonucunda olayın basit bir siyasi cinayet girişimi değil, suikast sonucunda bir hükümet darbesi gerçekleştirileceği anlaşılınca davaya, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin bakması kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine Ankara İstiklal Mahkemesi 18 Haziran'da İzmir'e varmış ve ilk iş olarak da Emniyet Müdürlüğü'nün sürdürdüğü soruşturmalara el koymuştu. Sorgulamalar neticesinde de pek çok isim daha tutuklanmıştı. Öyle ki İzmir'de, Elhamra Sineması'nda, 26 Haziran-13 Temmuz 1926 tarihlerinde yapılan yargılamalarda kırk kişi hâkim önüne çıkarılmıştı. Tutuklular arasında bulunan Edip Bey ciddi bir töhmet altındaydı. Zira suikastçılardan Çopur Hilmi, Milli Mücadele yıllarından adamı ve çiftliğinin de kâhyası idi. İfadeler sonrası tutuklanan eski Serez Mutasarrıfı Şükrü Bey ise, Serez yıllarındaki tetikçi çetesinin elebaşıydı, dostlukları eskiye dayanıyordu. Tutuklanan Emekli Veteriner Albay Rasim Bey en yakın arkadaşı olarak biliniyordu. Yine ihbarcı Giritli Şevki, Milli Mücadele yıllarından kendisinin adamı ve sonrasında da iş ortağıydı. Ayrıca sanıkların pek çoğu da suikast tertibinin yapıldığı her toplantıda Edip Bey'in olduğunu söylemişti. Dolayısıyla kendisini bu işten aklamayı pek kolay değildi.

Mahkeme heyetinden Gaziantep milletvekili Kılıç Ali, yargılama öncesi Edip Bey'i, *"İttihatçıların Serez fedailerinden Eski Jandarma Yüzbaşı Sarı Efe nâmu ile tanınan Edib."* cümlesiyle tanıtmıştı. Edip Bey de kimlik tespiti

sırasında kendisini "Adım, Mümtaz oğlu Edip Bin Mümtaz. Jandarma yüzbaşılığından emekliyim. 'Sarı Efe' namıyla tanınırım. Liman İnhisar (Tekel) İşleri'nde üyeyim."⁴² demişti. Ardından da "Ben her devirde sessiz, sedasız, aciz bir şahsiyettim. Vatanın kurtuluşuna çalıştım. Yalnız bir Sarı Efe olarak kaldım. Milli harekât hitam bulduktan sonra yalnız çocuklarımı düşündüm. Onlarla meşgul oldum."⁴³ cümlesini kurmuştu. Ancak mahkeme heyeti, Edip Bey'in bu denli sıradan ve önemsiz bir insan olmadığını biliyordu. Nitekim İstiklal Mahkemesi üyesi Kılıç Ali'nin, hatıratında yer verdiği üzere, Edip Bey hakkındaki intibai şöyledir: "Silahşor ruhluydu ve hep öyle kalmıştı. Hayatı serüvenlerle geçmiş, İttihat ve Terakki'nin Rumeli'deki muteber adamları arasında yer almıştı."⁴⁴ Görüldüğü üzere Edip Bey'in fedailiği akıllardan çıkmamıştı. Dolayısıyla silahlı darbe girişimi konusunda kendisine şüpheyle yaklaşılmaması normaldi. Nitekim Savcı, "Sarı Efe Edip, jandarma kumandanı iken komitacılık etmiş bir adamdır, gerçeği de kısmen itiraf etmiştir. Onu da diğerleri gibi suçluyorum." demişti. Edip Bey ise son savunmasında, suikast olayının asıl faili olmadığını iddia etmiş ve "Benim suikasta katılmam tam mahiyette değildir. İzmir'de yapılmış bir tertibat ve teşkilatın adamı değilim. Onları terk edip İstanbul'a gittim. Bristol Otelinde Celal (Bayar) Bey'e haber verecektim ki, kapıda sivil memurlar tarafından yakalanıp tutuklandım. Böylece haber veremedim ama bu işin asıl faili olamam. Cezamın da ona göre verilmesi gerekir."⁴⁵, şeklinde bir savunma yapmıştı. Duruşmaların en gergin anlarından biri, Edip Bey'in ifadesi doğrultusunda yargılanan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Genel Başkanı Kazım (Karabekir) Paşa'nın, savunmasında kendisine yapılan suçlamanın bir komplo olduğunu ifade etmesi ve Edip Bey'i hükümet ajanlığıyla itham etmesi olmuştu. Paşa, Edip Bey'in, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa ve Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Bey'le arasının çok iyi olduğundan dem vurmuş ve mahkeme heyetine "Bu adam Gazi Paşa Hazretlerine suikast yapar mı?"⁴⁶, diye sormuştu. Yine aynı davada, Edip Bey'in ifadesi nedeniyle yargılanan Ali Fuat Paşa da, yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarında hükümetin suikast teşebbüslerinden başından beri haberdar olduğunu, Sarı Efe Edip'in hükümet tarafından suikastçıların arasına sızdırıldığını, suikastçıların zamanı geldiğinde yakalanmalarına yardım

⁴² Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları. (Haz. Hulusi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 2005, ss. 441-453.

⁴³ Ahenk, 12 Temmuz 1926.

⁴⁴ Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 476.

⁴⁵ Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 476.

⁴⁶ Kazım Karabekir, İzmir Suikastı, İstanbul, 1994, ss. 118-119.

etmek üzere görevlendirildiği, fakat hizmeti sırasında ya yanlış bir hareketi sonucunda, ya da başka bir nedenle idama uzanacak bir yola girdiğini belirtmişti.⁴⁷ Bu suçlamalara karşı Edip Bey ise, Ziya Hurşit ile suikasta iştirak etmek amacı ile değil, hükümeti haberdar etmek niyetiyle hareket ettiğini; amacının, faillerin hepsini birden yakalamak olduğunu ancak Ziya Hurşit, suikasta iştirak eden arkadaşlarını kendisinden gizlediği için sonuç alamadığını, suikastçıları Kemeraltı'na yönlendirme sebebinin, Kemeraltı'nda yakalanmalarının daha kolay olacağını bilmesi olduğunu ve suikast olayında kesinlikle teşriki mesai etmemiş olduğunu belirtmişti.⁴⁸ Savunmasını ise *"Büyük Gazi'nin dehasıyla husul bulmuş olan kutsi mücadelede, hissiyat-ı vatanperverane ile hareket ettiğinin nazar-ı dikkate alınması"* temennisiyle cümlesiyle tamamlamıştı. Ancak Edip Bey'in çırpınışları fayda etmemiş ve kendisiyle birlikte, Abdülkadir ve Kara Kemal Beyler de gıyabında olmak üzere toplamda 15 kişi idam cezasına çarptırılmıştı. Edip Bey, *"Bu kararda benim hizmetim nazar-ı dikkate alınmamıştır."* diyerek hayıflanmış, ancak sükûnetini muhafaza etmişti. Kararı verenler arasında yer alan Kılıç Ali, idam kararı sonrası Edip Bey'in tavrından şöyle bahsetmektedir: *"Sarı Efe Edib, mahkememizin hakkında verdiği kararı sessizce dinlemiş, hiç konuşmamıştı. Her şeye razı olmuş gibiydi. Cezaevi müdürünün odasından çıkarken gözleri nemliydi."*⁴⁹

Edip Bey, cezaevinde iken durumun vahametini bildiği için ailesine bir mektup yazmış ve son sözleri sorulduğunda *"İdam cezası bizim için mukadderdir, cezamızı çekiyoruz."*⁵⁰ demişti. Nitekim mahkemenin nihayete erdiği gün de, infazlar zaman kaybetmeden gerçekleştirilmişti. 13 Temmuz'u 14 Temmuz'a bağlayan gece, suikastın planlandığı yere çok yakın bir mevkide olan İkinci Beyler Sokağı'nda darağaçları kurulmuştu. Bir gecede on üç kişi asılacaktı. İnfazları gerçekleştirecek olan isim Cumhuriyet Dönemi'nin ünlü celladı Ali Ağı'ydı. Bu tecrübeli cellada bir gün öncesinde talimat verilmiş ve asacağı adam adedince ip hazırlaması emredilmişti. Cellat Ali Ağı, 14 Temmuz sabahına doğru, İzmir Suikastı'na karışan idamlıklar arasında, infaz sırasına göre on ikinci sırada astığı Edip Bey'in son anlarını, şöyle anlatmaktadır:

⁴⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralarım*, İstanbul, 2002, s. 221-223

⁴⁸ Kazım Özalp, a.g.e., s. 41.

⁴⁹ Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 482.

⁵⁰ Ahenk, 14 Temmuz 1926.

“Cesur bir adamdı. Giyinmesi oldukça uzun sürdü. Ve yeni boyattığı çizmelerinin üst kısmını itina ile düzeltti. Cezaevi Müdürü’nün odasına girince sadece şunları söyledi: ‘Cezamızı çekiyoruz. Ne yazılmışsa o olacak.’ Vasiyette bulunmadı. İkinci Beyler Sokağı’nın ağzında bekleyen darağacının önüne gelirken etrafına bakındı: ‘Bütün arkadaşlar burada demek!’ dedi. Sonra masaya çıktı, boynunu büktü, ölüme hazır olduğunu ihsas ediyordu. Fazla bekletmedim. Zira saat sabahın beşini çoktan geçiyordu.”⁵¹

Onlarca silahlı çatışmaya giren Edip Bey’in yaşamı böylelikle, elleri arkadan bağlı surette, darağacında sonlanmıştı. Kılıç Ali’nin ifadesiyle *“Rumeli’nin ele avuca sığmaz yaman silahşoru, Gazi’nin hayatına son vermeye kalkışmanın cezasını idam sehpasında can vererek ödemişti.”*⁵² Kendisinden sonra idam edilen Ziya Hürşit Bey, darağacına götürülürken Edip Bey’in saçsız başına vuran gün ışıklarını görünce gülmeye başlamış ve *“Bakın mübareğin kafası lüküs lambası gibi.”*⁵³ demişti. Nitekim bu alaycı cümlelerden çok kısa bir süre sonra o da asılarak can vermişti. 14 Temmuz sabahı, günün ışımasıyla birlikte binlerce İzmirli, aralarında Sarı Efe Edip’in de bulunduğu cesetlerin etrafında toplanmıştı. Gerçekleştirilen idamların sonrasında, cesetler sabah 11.00’e dek teşhir edilmişti. Ardından da cenazeler önce Merkez Hastanesi’ne götürülmüş, üzerlerindeki eşyaların alınmasının ardından da Kozluca Mezarlığı’na, başlarına isimsiz kara bir mezar taşı dikilmek suretiyle defnedilmişlerdi. İdamlardan bir süre sonra, ihbarcı Giritli Şevki’ye de 6.500 liralık büyük bir ödül verilmişti. Şevki, gazetecilerin kendisiyle yaptıkları bir röportaj sırasında, can borcu olduğu Edip Bey hakkında *“Sarı Efe Edip, öl dese ölmeyi cana minnet bilirim. Fakat Gazi’ye silah çekmek işine bir türlü vicdanım razı olmadı. Saatlerce düşündüm, bir türlü gönlüm kaim olmadı.”*⁵⁴ , demişti.

Komitacığa Balkan Dağları’nda başlayan, önce Serez, sonra da İstanbul’da Cemiyet’in idealleri uğruna gözünü kırpmadan adam vuran, Salihli ve Tire’de Jandarma Kumandanlığı sırasında eşkıyalara kan kusturan, Milli Mücadele yıllarında Tire’de, Ödemiş’te, Balıkesir’de, Kocaeli’nde, Sakarya’da amansız süvarileriyle işgalci Yunan’a ve işbirlikçi isyancılara göz açtırmayan, tam rahata ereceği zaman Gazi Paşa’ya suikast tertip etmek istediği gerekçesiyle hain diye yaftalanarak yağlı ipte sallandırılan ve

⁵¹ Şemsi Katiltan, *Bir Celladın Hatıraları*, İzmir, 2010, ss. 67-68.

⁵² Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları, s. 482.

⁵³ Katiltan, a.g.e., s. 72.

⁵⁴ Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, *“Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul”*, (Haz. İsmail Dervişoğlu), İstanbul, 2009, s.297.

yaşamındaki tüm bu geçişlerle adeta bir devrin canlı panoraması olan Sarı Efe Edip Bey'in fırtınalı yaşamı da bu surette sona ermişti.

KAYNAKÇA

Ahenk, 28 Haziran 1926.

Ahenk, 12 Temmuz 1926.

Ahenk, 14 Temmuz 1926.

Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları. (Haz. Hulusi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 2005.

Avcı, Cemal, *İzmir Suikastı*, İstanbul, 2007.

Bayar, Celâl, *Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş*, Cilt 6, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997.

Bayar, Celal, *Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş*, Cilt I, İstanbul, 1997.

Bayar, Celâl, *Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş*, Cilt 8, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1978.

Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul, 2012.

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralarım*, İstanbul, 2002.

Çolak, İbrahim, *Milli Mücadele Esnasında Kuva-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hatıratım* (Haz. O. Hülagu), İstanbul, 1996.

Dursun, Davut, "Celal Bayar", TDVA, C.V.

Efendioğlu, Ahmet Mehmet - Gürel, Cemal Necip, "Yeni Bir Belge Işığında İzmir Suikastı", *Toplumsal Tarih*, S. 222, Haziran 2012.

Ekici, Nail - Bayladı, Derman - Alptekin, Mahmut, *Cumhuriyete Kan Verenler*, 1973, İstanbul.

Eren, Mekki Sait, *Milliyet*, 23 Şubat 1964.

İbrahim Temo, *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kurucusu ve 1/1 No'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*. İstanbul, 1987.

Kabacalı, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul, 1990.

Karabekir, Kazım, *İzmir Suikastı*, İstanbul, 1994.

Katılın, Şemsi, *Bir Celladın Hatıraları*, İzmir, 2010.

Kazım Özalp, Anılar- Belgeler, (Haz. A. Oral). İstanbul, 2011, s. 289

Kocatürk, Utkan, "Celal Bayar'la Bir Konuşma", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. II, s. 5, Mart 1986.

Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk*, 1927, Bölüm 11 -1

Mustafa Ragıp. *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi, Yakup Cemil Niçin ve Nasıl Öldürüldü?*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 1933.

Okyar, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, (Haz: Cemal Kutay), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi*, Cilt 2, TBMM Vakfı Yayınları, 1993.

Saraçoğlu, Ahmet Cemaleddin, *"Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul"*, (Haz. İsmail Dervişoğlu), İstanbul, 2009.

Selim Sarıbay, *İstiklal Savaşında Mudurnu- Bolu, Düzce*, 1943.

T.İ.T.E. Arşivi: 142 / 23937, s. 180n.

Tahir, Kemal, *Kurt Kanunu*, Tekin Yayınevi, 8. Bs. İstanbul, 2001.

Topuz, Hıfzı, *Özgürlüğe Kurşun*, İstanbul, 2007.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Cilt I, İstanbul, 1984.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Cilt III, İstanbul, 1989.

Türk İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974.

EKLER

Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Edip Bey

Zeybek kıyafetleri içerisinde Sarı Efe Edip

Alaşehir Kongresi-1919 (Soldan ikinciden itibaren Demirci Mehmet Efe, Refet (Bele) Bey, Çerkes Ethem ve Sarı Efe Edip)

Sarı Efe Edip ve Celal (Bayar) Bey

Milli Mücadele yıllarında Sarı Efe Edip

Milli Mücadele yıllarında Sarı Efe Edip (Oturanlardan soldan üçüncü)

Edip Bey duruřmalara götürülürken

Edip Bey idam sehpasında. (14 Temmuz 1926)